

Les Artigues

A Montserrat hi ha un indret anomenat les Artigues que és prou conegut per senderistes, escaladors i amants del barranquisme per la seva singularitat de canals i camins. És habitual trobar referències a algunes de *les Artigues* en moltes les descripcions fetes per escaladors i excursionistes. El mapa de referència fet servir per molta gent per ubicar aquest indret és el publicat per l'editorial Alpina.

Les Artigues. Mapa Alpina

Des de temps m'ha captivat l'indret montserratí conegut com *les Artigues*. Probablement, fou Ramon Ribera qui, al comentar-me que aquesta racó de la muntanya és un dels sectors més verges perquè els incendis l'ha respectat, obrí el meu interès per conèixer-lo millor. Però algunes descripcions o cartografies transmeten una certa imprecisió alhora de situar aquests indrets; com tampoc queda aclarit la raó d'aquesta toponímia. Per tot això vaig decidir aclarir, en la mesura que fos possible algunes de les qüestions que em semblaven confoses.

Montserrat. Itinerari 1909. Itineraris de la regió de la Tebaida. El número 21 és l'inici del camí de les Artigues.

Com sempre, vaig començar per entendre la toponímia d'aquest lloc relacionant-lo en el seu context i el que altres persones havien escrit sobre ell. El nom, *les Artigues*, és sorprenent. Mirant el diccionari hom constata que una artiga és un tros de terra artigada, és a dir, un terreny on l'acció humana l'ha preparat per a conrear-lo, especialment traient-ne els arbres, cremant el sotabosc i la brossa en munts que després s'escampen perquè les cendres serveixin d'adob. A més, el plural, denota que la toponímia es refereix a diverses indrets. Pla dels Ocells. Cruïlla de camins

Mirant les primitives descripcions dels itineraris montserratins, els publicats per la Revista Montserratina en forma de llibre *Montserrat. Itineraris* (1909) es veu en la pàgina 71 un croquis dels camins montserratins on, de forma tangencial, s'esmenta el *camí de les Artigues*. Aquest camí sortia del pla dels Ocells.

Pla dels Ocells. Cruïlla de camins. (A) Direcció monestir de Santa Maria (B) Direcció Trencabarrals (C) Restes de l'inici del camí de les Artigues (D) Direcció a Sant Jeroni. B i D formaven part del camí de ferradura a Sant Jeroni. El camí A se'l coneixia com drecera de Sant Jeroni.

Situats en el pla dels Ocells, tenint la regió de Sant Salvador a l'esquena i les Goerres al davant de la mirada, es pot observar una cruïlla de camins clarament identificables. El de l'esquerra (A) és el que porta cap al monestir de Santa Maria i el de la dreta (D) és el que porta a Sant Jeroni. Avui, el camí que passa per A i B, té una entitat ben definida. Les guies en diuen el camí de Sant Jeroni. Però, antigament no era així. Abans de fer el camí nou de sant Jeroni que passa per sota les Gorres, els peregrins que volien a anar amb animals ferradura a sant Jeroni, sortien del monestir de Santa Maria pujaven a Sant Miquel, agafaven l'anomenat camí de les ermites fins el pla de les Taràntules i baixaven cap el Trencabarrals des d'on anaven fins el pla dels Ocells arribant pel camí senyalat amb la lletra B. Des d'aquest indret el camí de ferradura continuava pel camí indicat per la lletra D. El nom d'aquest camí era el de camí de ferradura de Sant Jeroni. Però, al pla dels Ocells sortien altres camins, alguns d'ells avui tapats per la vegetació s'enfilaven cap al coll de Sant Salvador, però hi havia un, força ben indicat i que avui encara és visible (C), aquest és el camí de les Artigues marcat en el mapa de la *Revista Montserratina* amb el número 21.

Aquest camí, important a inicis del segle XX, avui és simple caminó en el mapa de l'editorial Alpina.

És interessant la descripció d'aquest itinerari feta en la guia *Montserrat. Itinerari* (1909), pàgina 85, és la següent amb el llenguatge adaptat: "*del pla dels Ocells, a l'esquerra, es puja fins el cap de munt de la serra, que fins aquí té el nom de les Papparres, i tot seguit baixa per la vessant occidental de la muntanya, passant per l'Artiga alta, s'arriba a la Vinya Nova, si s'agafa l'empelt que en els Pollegons es junta amb el camí del Pont; o a la Rabassa d'en Bertran, molt a prop de Collbató,*

si es segueix per l'Artiga baixa".

Aquesta descripció presenta algunes consideracions interessants. En primer lloc, afirma que l'indret per sota del coll que avui es coneix com Pollegons és l'Artiga Baixa, i l'altre camí, el camí que ve dels Pollegons, prové de l'Artiga Alta, sense especificar on es troba aquesta. Però aporta la sorprenent afirmació: *"s'arriba a la Vinya Nova, si s'agafa l'empelt que en els Pollegons es junta amb el camí del Pont"*. És a dir, des del camí de les artigues s'agafa un caminó que s'ajunta amb el camí del Pont a l'alçada dels Pollegons. Sorpresa. Es situa els Pollegons en un altre indret d'on està identificat avui.

Si es consulta la descripció que es fa de l'itinerari XXX que és el camí del Pont l'autor de *Montserrat. Itinerari* diu el següent referint-se al camí del Pont: *"S'empren per la baixada que comença al camí de Sant Jeroni, poc més amunt de les basses de Sant Antoni, i traspassada la serra de les Papparres, als 180 metres comença a baixar ràpidament, passa per davant del clot de Sajolida, que es deixa a la dreta, i aquí s'ajunta el camí de Sajolida, que ve des del camí dels francesos. En aquest indret, a pocs passos fora del camí i a ma dreta, hi ha un dels més famosos pouetons de la muntanya. Seguint camí avall es passa per la font de la Murdela (és una petita bassa d'aigua dins de la roca), per la roca Mala i pels Pollegons, on se junta amb el camí que baixa per l'Artiga alta que tal com s'ha comentat en l'itinerari XIX, comença en el pla dels Ocells.* Aquesta descripció del camí del Pont confirma tres coses: ubica el bassal de la Murdela quasi bé al peu del coll de roca Mala; situa els Pollegons en un indret on avui el situa la cartografia; i considera que el camí de l'Artiga està per damunt de l'indret que avui és el coll dels Pollegons.

Aquesta descripció de la topografia montserratina està confirmada, en part, en el mapa de Joan Cabeza que acompanyava aquesta guia.

Mapa Joan Cabeza 1909

Mirant amb més detall el mapa de Joan Cabeza es constata que aquest dona més importància al camí que va, des del que avui és considerat el coll dels Pollegons, al camí del Pont que el camí que passa per les Artigues. El mapa de Joan Cabeza

rotula el camí de l'Artiga Alta per sota del que avui es considera el coll de Pollegons mentre que la descripció del camí per part de la guia *Montserrat. Itinerari* el camí estaria per sobre.

Detall del mapa de Joan Cabeza 1909

Tant la guia *Montserrat. Itinerari* (1909) com el mapa de Joan Cabeza (1909) s'equivoquen en la ubicació dels Pollegons. La pista la dóna la toponímia de l'indret. Un pollegó és una pua d'una forca o d'una forquilla; o un piu que encaixa en la polleguera. És evident cap de les roques de l'entorn de la roca Mala presenta aquesta forma, mentre que és evident aquesta forma l'agulla dels Pollegons i les del seu entorn. Aquest error, segueix en el mapa de Joan Cabeza de 1928 editat de nou, bàsicament perquè ja s'havia inaugurat el funicular de Sant Joan i s'havia obert el camí des de l'estació superior d'aquest fins a Sant Jeroni, conegut com el camí nou de Sant Jeroni.

Mapa Joan Cabeza 1928

El mapa d'en Ramon de Semir, 1949, situa bé els Pollegons i anomena al camí que surt del *camí nou de Sant Jeroni* en direcció als Pollegons com a *camí de l'Artiga alta* sense situar en el mapa on és aquesta *Artiga alta*. En aquest mapa no fa cap esment als noms de les serres d'aquesta zona. En aquest cas Ramon de Semir es fidel amb el que diu la guia *Montserrat. Itinerari* i s'aparta de la cartografia de Joan Cabeza.

Mapa Ramon de de Semir 1949

A partir de la diferent informació tant descriptiva com cartogràfica es pot concloure que, fins els any 50 del segle passat, hi havia una àmplia coincidència, però no unanimitat, d'anomenar el camí que es troba per sota del coll dels Pollegons com el camí de l'*Artiga baixa* que transcorre fins el coll petri al capdamunt de la serra d'en Muntaner on hi ha la cruïlla d'aquest camí amb el que ve de l'altre cap a les ermites de Sant Joan i Sant Onofre. La cartografia moderna

de l'Alpina identifica l'*Artiga Baixa* com l'indret al nord d'aquest coll petri. No obstant, en un mapa croquis publicat per Llorenç Estivill en el seu llibre *Montserrat* (1949) introdueix una modificació en la localització de les dues Artigues. Situa aquests indrets per sota del coll actualment identificat com dels Pollegons, mentre que Estivill situa el basal de la Murdela i els Pollegons el mateix lloc on ho feia en Joan Cabeza. Probablement, aquest muntanyenc deuria tenir aquesta mapa com a referència alhora d'elaborar el seu croquis.

Mapa croquis de Llorenç Estivill 1949

Cap d'aquestes cartografies més antigues, així com les descripcions d'itineraris, aclareix on estava l'*Artiga Alta*. La localització a la *Revista Montserratina* és imprecisa, tot i que, per les descripció que fa de dos itineraris, queda clar que es troba per damunt del que avui es consideren el Pollegons, tot i que en aquesta guia situï aquestes agulles en un altre indret. El mateix fa en Ramon de Semir.

Però la cartografia moderna paulatinament anirà canviant aquests criteris. Per exemple, l'editorial Alpina la situa en una zona entre al capdamunt del *serrat dels Pollegons* i el *serrat de l'Artiga Alta*, just al començament de la canal que es troba entre els dos serrats que es anomenada *canal de l'Artiga Alta*. Sempre per sota del coll de Pollegons.

L'editorial Alpina ha anat canviant de criteris al llarg dels anys. En un dels primers mapes, de l'editorial Alpina etiqueta com a camí de l'Artiga alta el que transcorre entre el camí nou de Sant Jeroni fins el coll de Pollegons i camí de l'Artiga Baixa el tram que baixa d'aquest coll en direcció al serrat d'en Muntaner. Aquesta proposta és coherent amb les sostingudes anys enrere. Tot i que encara localitza el basal de la Murdela en un lloc equivocat. En els mapes de 1975, 1984, 1985 segueixen reproduint aquests camins amb aquests noms.

Pollegons i les Artigues. Mapa Alpina 1963

Però el mapa de 1996 canvia de criteris. Etiqueta el tram de camí que va des del camí nou de Sant Jeroni al camí del Pont com a camí de la Murdela, com a camí de les Artigues el que uneix el coll de Pollegons amb el coll petri des d'on surt el

camí cap el Bassal dels Corbs i, des d'aquí fins al clot de la Mònica, com el camí del clot de la Mònica.

Pollegons i les Artigues. Mapa Alpina 1996

Per una època similar a l'anterior mapa de l'Alpina Ramon Ribera (1998) edita la sega guia *Caminant per Montserrat* i incorpora un mapa. En aquest mapa es situen correctament els Pollegons i el clot de la Murdela, no s'identifica l'indret de l'Artiga alta, però s'anomena camí el camí entre el coll del Pollegons i el coll petri al peu del serrat d'en Muntaner com a camí de les Artigues, mentre que la zona nord d'aquest coll petri es identificat com Artiga baixa.

Pollegons i les Artigues. Mapa Ramon Ribera 1998

En la darrera edició del mapa de l'Alpina, 2015, es tornen a canviar els criteris de retolació. A partir d'aquesta edició es deixen d'identificar els camins i es donen noms a dos indrets a la part com Artiga alta i un altre com Artiga Baixa situats a la part inferior del coll de Pollegons, sense nomenar els camins que pujant des del clot de la Mònica cap al camí nou de Sant Jeroni.

Pollegons i les Artigues. Mapa alpina 2015

La cartografia de l'Institut Cartogràfic és més eclèctica i reserva el nom d'*Artiga Alta* per identificar el serrat que l'Alpina anomea *serrat de l'Artiga Alta* i el d'*Artiga Alta* la part superior del *serrat d'en Muntaner*.

La confusió entorn a quins són els indrets que han de ser considerats com *les Artigues* es traslladà també en la nominació dels diferents torrents i canals d'aquesta zona. Aquesta zona té un sistema hidrològic força ric.

Les Artigues. Sistema hidrològic

En la cartografia de Ramon de Semir sorprèn com situa en dos indrets ben diferenciats la *canal de l'Artiga alta*, situada entre el serrat dels Pollegons i el serrat d'en Muntaner i la *canal de l'artiga Baixa* situada entre el serrat d'en Muntaner i la Pastereta. Disposició que contrasta plenament amb el que diran les cartografies posteriors. El tram final d'aquesta canal, ara ja torrent, és anomenat per Ramon de Semir com canal de les Heures. El mapa de l'Alpina de 1975 es manté aquestes consideracions.

Pollegons i les Artigues. Canals i serrats segons Ramon de Semir 1949

En la cartografia de l'Alpina de 1996 es trasllada la *canal de l'Artiga baixa* al costat de la *canal de l'Artiga alta* considerant que ambdues canals estan separades pel serrat de l'Artiga alta abans d'unir-se en un torrent que no anomena.

Pollegons i les Artigues. Sistema de canals i serrats segons Alpinall·

Les descripcions d'en Josep Barberà són bastants coincidents amb el mapa d'en Ramon de Semir. Així, per aquest excel·lent escalador, la canal de l'Artiga Baixa es el torrent que separa el serrat d'en Muntaner de la serrat de la Pastareta, mentre que el serrat de l'Artiga Alta és el que tothom identifica amb el mateix nom. En aquest serrat Josep Barberà situa, per exemple, la roca del Tinter. Mentre que la canal de l'Artiga Alta seria la canal que es troba entre aquell serrat i el serrat dels Pollegons. En Josep Barberà aporta una novetat anomena torrent de la Coma Alta al canal que baixa entre el serrat de l'Artiga Alta i el serrat d'en Muntaner.

La toponímia no ajuda a entendre on són les Artigues. Si ens atenem al sentit del terme, una artiga és un tros de terra artigada. Segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans artigar un terreny és preparar (un tros de terra inculta) per a conrear-la, especialment traient-ne els arbres, cremant el sotabosc i la brossa en munts que després s'escampen perquè les cendres serveixin d'adob. Res d'això es

troba a l'entorn d'aquest camí, ni en els indrets identificats amb aquesta toponímia, però sí a la seva fi al peu de mateix de la muntanya en l'indret on el camí es troba amb el camí que uneix Collbató amb el Bruc. La historiadora Assumpa Muset, coneixedora els indrets i coneixedora de la història d'aquests llocs, creu que el lloc de les Artigues és molt penjat i es fa difícil pensar que podria haver estat conreat. No obstant, a l'Edat Mitjana, però, hi va haver una gran desforestació i la muntanya devia quedar molt pelada. Potser es va tallar la vegetació per fer fusta o potser l'existència de la cobertura vegetal actual ens impedeix fer-nos una idea clara del terreny.

Parlant d'aquest tema amb en Josep Galobart, monjo de Santa Maria de Montserrat i expert en toponímia montserratina, i després de consultar documents antics i d'una inspecció in situ, hom pot deduir i proposar el següent.

La premissa és que, vist el grau d'aprofitament de la muntanya, es troben feixes en els llocs més inversemblants i en els espais més reduïts que hom es pugui imaginar, es més que probable que s'intentés aprofitar al màxim qualsevol zona amb terra per conrear. A partir d'això probablement hi havia una àmplia zona artigada per damunt del coll de Pollegons i, segurament, entre aquest i el serrat que es troba per sota que el mapa de l'Alpina identifica com serrat de l'Artiga Alta i la regió dels Pollegons, al voltant del torrent que discorre al costat del camí. La segona zona artigada podria estar just al damunt del coll petri que es cruïlla de camins entre el que ve de Pollegons i el que va a les ermites de Sant Joan i Sant Onofre, probablement a l'entorn del torrent que creua el camí i que dóna origen a la canal de la Dama i s'estendria fins el coll de la serra de l'Artiga. Aquest coll separaria les dues Artigues. Dita per molta gent també com canal de l'Artiga Baixa. Tal com en el seu moment dibuixà Joan Cabeza, l'any 1909, en el mapa per la Revista Montserratina. Així tindria sentit que el camí descrit en els itineraris d'aquesta revista s'identifiquessin de forma genèrica del camí de les Artigues. Terme que probablement el feien servir als pagesos que anaven a conrear aquestes terres. Ara, només cal cercar restes de feixes o d'altres rastres que poguessin demostrar l'aprofitament d'aquesta zona.

Possibles ubicacions de les Artigues entorn els Pollegons